

Als dit zo doorgaat

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Als dit zo doorgaat

LET'S MAKE LITERATURE GREAT AGAIN,
WITH ALL THE BEST WORDS!

Samenstelling en redactie

Auke Hulst

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 3981 3

Copyright inleiding en samenstelling © 2017 Auke Hulst
Het copyright van de verhalen en gedichten ligt bij
de afzonderlijke auteurs © 2017
Omslagontwerp Bart van den Tooren

Verspreiding voor België:
Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Inhoud

- AUKE HULST • Inleiding. De aartsvijand van de tirannie 7
- NELLEKE NOORDERVLIET • Voor de zondeval 13
- JAN VAN MERSBERGEN • Afscheidsmusical 23
- WALTER VAN DEN BERG • De neuzen van onze laarzen 33
- KARIN AMATMOEKIM • Jacques d'Or 43
- A.H.J. DAUTZENBERG • De bol.com CPNB Top 40 – week 5, 2027 53
- A.F.TH. VAN DER HEIJDEN • Lof der Leugen 65
- JANNAH LOONTJENS • *Must Be a Way Out of Here* 75
- MOHAMMED BENZAKOUR • De knorrige koningin 77
- WYTSKE VERSTEEG • Ervaringsmachine 87
- MATTHIJS EIJGELSHOVEN • Businessmodel 97
- GUSTAAF PEEK • Dossier X 109
- DAAN HEERMA VAN VOSS • Interview met de moordenaar 119
- LIEKE MARSMAN • Alternatieve vragen en antwoorden 131
- IVO VICTORIA • Behoefte om te drijven 137
- THOMAS HEERMA VAN VOSS • Achter glas 147
- CHRISTINE OTTEN • Een glimp van wie je zou kunnen zijn 155
- JAMAL OUARIACHI • De zaak 17/26 163
- P.F. THOMÉSE • Wij 183
- ROB VAN ESSEN • Insula dei 189
- ALMA MATHIJSEN • Een wereld zonder mannen 195
- FRANK WESTERMAN • Animal Farm 2.0 – een non-fictiefabel 203
- HANNA BERVOETS • Dit is hoe vlierbessen ruiken 215
- ANNE-GINE GOEMANS • Pussy I 229
- AUKE HULST • Het Normalisatiebureau 235

De aartsvijand van de tirannie

AUKE HULST

Omdat ik slecht op mijn handen kan zitten als de stoel in de fik staat, borrelde er onlangs een wild plan bij me op, waarvan dit boek het resultaat is. Dat was in de laatste week van januari 2017, de eerste van het presidentschap van Donald J. Trump, toen duidelijk werd dat het gewicht van het ambt geen temperende werking zou hebben op 's mans narcistische lichtgeraaktheid, en dat diens gespannen verhouding met de feiten alleen maar zou verergeren. Maar behalve over Trump zelf, maakte ik me zorgen – en kwaad – over diens coterie van radicale ideologen, de chaos die geboren wordt uit incompetentie, en over het vooruitzicht van Europese verkiezingszeges van inherent antidemocratische partijen. We staan op een kruispunt van radicaal verschillende wegen. Welke wereld willen we?

Literatuur kan ons helpen vooruit te kijken op een andere en constructievere manier dan een tweet, een Facebookpost of een opiniestuk dat kan. Zo die al een vergezicht bieden, blijft dat vergezicht abstract. Literatuur heeft het vermogen de toekomst invoelbaar te maken én filosofisch te benaderen, door een verband te leggen tussen de menselijke maat en de grote ideeën en bewegingen die de geschiedenis animeren. Literatuur kan simultaan hyperactueel zijn en de tijd overstijgen. Zoals Nadine Gordimer zei: een schrijver kan een stervende kanarie inzetten om te spreken over het hele mysterie van de dood.

Moeten schrijvers zich geëngageerd opstellen? Een schrijver moet niks, maar gelukkig bleek bij aanvang van dit project dat

velen zich geroepen voelen hun betrokkenheid bij de wereld te vertalen naar hun werk. Toen ik mijn uitgever voorlegde binnen een maand, heet van de naald, een bundel urgente verhalen samen te stellen, had ik verwacht dat er op een weg vol beren zou worden gewezen. Want ja, literatuur is traag: het kost tijd te schrijven, te redigeren, een boek vorm te geven, bij de boekhandel aan te bieden, te drukken en uit te leveren. Maar ook Ambo|Anthos geloofde dat dit het moment was om te laten zien dat literatuur midden in de tijd staat en kan doorpakken. Het sterkte me dat zoveel fantastische auteurs mijn honger naar actie deelden, en bereid waren op stel en sprong tijd te maken om binnen twee weken een verhaal te schrijven. We hoopten op tien, het werden er meer dan twintig.¹ En zelfs diegenen voor wie het ondoenlijk was, supporterden in woord en gebaar – inclusief een aanbod in het uiterste geval te komen onderduiken. Het productieproces is vervolgens, dankzij een bevlogen team van redacteuren, correctoren, zettters, ontwerpers en accountmanagers, dermate verkort dat het boek in no time in de winkel is beland. Nog vóór de Nederlandse parlementsverkiezingen van 15 maart 2017, al kijken we met deze verhalen uitdrukkelijk verder dan dat ijkpunt.

De titel van deze bundel is ontleend aan de gelijknamige novelle van sciencefictiongrootmeester Robert Heinlein, een overigens controversiële schrijver die tegelijk progressief-liberaal én militaristisch werd geacht. In ‘If this goes on...’, verschenen in 1940, waarschuwt Heinlein voor een theocratisch Amerika, waarin de kerk de staat heeft gekaapt door gebruik te maken van massacommunicatie en psychologische beïnvloeding. Na de verkiezingen van 2012, waarin een zelfverklaarde Profeet de president werd, zijn verkiezingen afgeschaft. Vanaf 2016 (!) is deze Profeet de facto dictator van een theocratie. Zoals vaker bij Heinlein draait het verhaal vervolgens vooral om een revolutionaire bewe-

1 *Full disclosure*: twee verhalen zijn gebaseerd op eerder werk. A.F.Th. van der Heijden ging uit van zijn *work in progress* over MH17, Ivo Victoria werkte delen van een onlinefeuilleton uit tot een naadloos geheel.

ging die een eind wil maken aan de dictatuur. ‘Ik begon te begrijpen,’ zo zegt de verteller, ‘dat geheimzinnigheid de hoeksteen is van tirannie. Niet wapengeweld, maar geheimzinnigheid, en censuur. Wanneer een regering of een kerk tegen zijn onderdanen of volgelingen begint te zeggen: “Dit mogen jullie niet lezen, dat mogen jullie niet zien of weten”, dan is het eindresultaat tirannie, hoe heilig en goed de intenties ook waren. Je hebt maar heel weinig kracht nodig om een mens te overheersen wiens geest gevangen is. Aan de andere kant kan geen macht ter wereld een vrij mens met een vrije geest overheersen. Niet met martelingen of kernbommen. Een vrij mens wordt nooit overwonnen, hoogstens gedood.’ Een autocraat begint zijn overheersing altijd met woorden: angstvisioenen, indoctrinatie, het aanwijzen van zondebokken en een dosis vals utopisme. Woorden die strijdig zijn met zijn doelen vormen per definitie een existentiële bedreiging. Literatuur is de meest duurzame vorm van tegenspreken. Daarom, zo suggereert Heinlein, is literatuur ook de aartsvijand van de tirannie.²

‘Als dit zo doorgaat’ is in de speculatieve fictie een bekend uitgangspunt. Het is een manier om het heden te bestuderen door te extrapoleren, en waar nodig te waarschuwen. De opdracht die de schrijvers meekregen was een verhaal te schrijven met ‘als dit zo doorgaat’ als uitgangspunt. Deze verhalen pretenderen niet de exacte toekomst te voorspellen, maar de vinger op zere plekken te leggen, op een manier die maatschappelijke trends een menselijk gezicht geven. De bundel omvat klassieke dystopieën, een parabel, een non-fictiefabel, satire, twee gedichten, harde sciencefiction, een monoloog, een fictief interview; er zijn verhalen die gaan over vluchtelingen en over rechtse knokploegen; over een voetbalteam, een douanier, een zangeres; over alter ego’s van schrij-

2 ‘If this goes on...’, Robert Heinlein, *Astounding Science-Fiction*, 1940. In 1953 herzien voor de bundel *Revolt in 2100*. Er is overigens gesuggereerd dat Heinlein zich weer liet inspireren door Mark Twain, die al in de negentiende eeuw voorspelde dat Amerika rijp was voor een theocratische dictatuur. Beiden waren vrijdenkers en zeer huiverig voor de intolerante en machtspolitieke aspecten van georganiseerde religie.

vers; over mensen die zich naar een nieuwe werkelijkheid voegen en mensen die zich verzetten; over bijen en andere dieren. Die opmerkelijke diversiteit laat zien dat literatuur net zoveel benaderingen als schrijvers kent. Maar ook dat er niet één heldere toekomst voor ons ligt, en dat er niet één specifieke zorg bestaat.

Laat ik dat proberen te verduidelijken aan de hand van een discussie over eerdere dystopieën. Neil Postman voorspelde in 1985 al dat Aldous Huxleys *Brave New World* (1932) een betere graadmeter zou blijken voor onze cultuur dan George Orwells *1984* (1949), dat uiteindelijk vooral een reactie was op de totalitaire neigingen van het communisme. ‘Orwell vreesde diegenen die boeken zouden verbieden,’ schreef Postman. ‘Huxley vreesde dat er helemaal geen noodzaak was ze te verbieden, omdat niemand ze nog zou willen lezen. Orwell vreesde diegenen die informatie voor ons zouden achterhouden. Huxley vreesde diegenen die ons zo zouden overvoeren dat we tot passiviteit en egoïsme gereduceerd zouden worden. Orwell vreesde dat de waarheid voor ons verborgen zou worden. Huxley vreesde dat de waarheid zou verdrinken in een zee van irrelevantie.’ Maar hoewel Huxley in menig opzicht de gevaren van onze tijd – 75 jaar van tevoren! – scherp schetste, zijn veel elementen uit *1984* evengoed pregnant gebleken. Newspeak, waarin leugens opeens alternatieve feiten zijn, de vergaande surveillance, in de hand gewerkt door ongekende technologische mogelijkheden en staatsparanoia, de narcistische eigenwaan van het bewind. Ja, je zou kunnen zeggen dat *2017 Brave New 1984* is, met toefjes van Philip Roths *The Plot Against America* (de demagogische celeb), Ray Bradbury’s *Fahrenheit 451* (anti-intellectualisme), Margaret Atwoods *The Handmaid’s Tale* (vrouwenonderdrukking in een totalitaire theocratie) en Heinleins ‘If this goes on...’ Niet één fictief toekomstbeeld zal de werkelijkheid ooit vangen, maar alle literaire vergezichten tezamen geven aanleiding om, te midden van de verwarrende maastroom van nieuwtjes, *real or fake*, en alle tweets en meningen, iets langer stil te staan bij de betekenis van ontwikkelingen. En aldus: alerter te zijn.

Een pessimist zal nu zeggen: haal je de koekoek met de zeg-

gingskracht van literatuur, want ondanks *1984* en *Brave New World*, zijn we toch maar mooi in een Vreselijke Nieuwe Wereld beland. Ik zou willen tegenwerpen dat die boeken wel degelijk een remmende werking hebben gehad, al was het maar omdat ze nog altijd in het maatschappelijk debat worden aangehaald en tot reflectie dwingen. In San Francisco worden momenteel door een naamloze mecenas zelfs gratis exemplaren van *1984* en *The Handmaid's Tale* uitgedeeld, om mensen wakker te schudden. Welk opiniestuk heeft die macht nog, na meer dan een halve eeuw?

Zolang er een democratie is – en die zekerheid is in het Westen nu wankeler dan op enig moment sinds de Tweede Wereldoorlog – zal het bijstellen van de koers uiteindelijk in handen liggen van kiezers; van individuen die verder kijken dan de korte termijn en het smal begrepen eigenbelang, en die met kritische zin voorbij de horizon durven te koekeloeren en zich niet laten inpalmen door valse profeten. Profeten die met cynische agenda's in de achterzak zondebokken aan de deur komen verkopen. Die kiezers zullen, daarvan ben ik overtuigd, vaak ook lezers blijken te zijn.

Auke Hulst, februari 2017

Voor de zondeval

NELLEKE NOORDERVLIET

‘Ja, dat is goed,’ zeg ik. ‘Kom maar.’ Pas als ik het heb gezegd slaat de schrik me om het hart en tintelt tot in mijn vingers en in mijn tenen. Ik wankel, houd me dan recht. Die verdomde impulsiviteit, die ik in bedwang dacht te hebben! Nu kan ik niet meer terug.

Na de voorstelling wachtte hij me op. Omdat ik weet waar alle camera’s hangen en ze zo veel mogelijk omzeil, zag ik dat hij net in een dode hoek was gaan staan. Ook gevaarlijk, omdat de onderbreking wordt gesignaleerd.

‘Ken je me nog?’ vroeg hij.

Het was Max. Twintig jaar later, twintig jaar ouder, maar onmiskenbaar Max, met het ene levende oog. In de andere oogkas was met kunst- en vliegwerk een sturende knikker gepropt.

‘Er is weinig tijd,’ zei hij. ‘Help me.’ In drie strak geformuleerde zinnen vertelde hij me dat zijn alias was gehackt, dat de Dienst hem op het spoor was en dat hij opgepakt en gedeporteerd zou worden, of erger. Tenzij. ‘Ik blijf niet lang,’ zei hij. ‘Ik weet een weg.’

(‘Ik weet een weg,’ zegt Max. Het bloed stroomt langs zijn gezicht. Achter ons branden huizen, huilen sirenes en klinken hollende voetstappen, schreeuwende mensen, schoten. We zijn kinderen. Vijftien jaar oud. Hij trekt me mee. Hij weet een weg.)

Natuurlijk word ik geobserveerd, zoals iedereen. Niemand weet wanneer de camera’s scherp getrokken worden op je bewegingen.

Soms volgen ze je dagen achtereen met hun kleine zwarte pupillen, zonder te knippen. Ze zijn geduldig en koppig, ook al maai je alleen maar het gras of doe je boodschappen in het winkelcentrum. Men zegt – als mensen er überhaupt over spreken – dat de aandacht ook weleens ‘uit’ staat; je weet niet wanneer. Het is vergelijkbaar met het risico dat een kat neemt als hij hollend een drukke weg oversteekt. Soms haalt hij het.

Ik vertrouw op het geluk van Max. Hij klopt aan als ik een halfuur thuis ben en de aandacht van de surveillanten misschien verslapt. Ik heb intussen radeloos door mijn kamer gelopen, opeens als de dood dat de macht ook hier is doorgedrongen in de fittingen en de brandmelders, of ik nu de favoriete zangeres van de Protector ben of niet. Hij is opgetrokken uit achterdocht. Eenmaal binnen ontspant Max zich. Hij grijnst. De knikker blijft zonder uitdrukking, alsof die alleen aan werkelijke vreugde meedoet.

‘Je hebt zeker geen alcohol in huis, braaf meisje dat je bent.’

‘Thee kun je krijgen. Water.’

Ik maak thee voor ons maar ben te rusteloos om te gaan zitten. Max leunt achterover op mijn bank, handen om de warme beker, en slaakt een zucht van behaaglijkheid. Het is de vraag of de kat het heeft gehaald en of zijn komst niet is opgemerkt.

‘Waarom ben je naar mij toe gekomen?’

‘Omdat niemand me hier zal zoeken.’

‘Ze zijn je op het spoor!’

‘Waarom heb jij dan ja gezegd?’

‘Omdat niemand je hier zal zoeken?’

‘Je hoort niet bij de makke schapen. Ik wist het wel.’

Dat kon hij niet weten. De afgelopen twintig jaar hadden me kunnen temmen. Het had er alle schijn van, als ik in het staatstheater mijn liederen zong, toegejuicht door de Protector in zijn kogelvrije loge. Mijn teksten loofden de wet, het volk, de vrede, de welvaart die we hadden verworven en die gelijk werd verdeeld, de vreugde van de arbeid en de oogst; de muziek was vrolijk, opgewekt, soms romantisch. Ik legde veel overtuiging in mijn uitvoering, die door Max waarschijnlijk werd verstaan als ironie. Maar

openlijke ironie was uitgestorven, liever gezegd doodgehongerd. Dat stervensproces was ook in de privésfeer doorgedrongen. De jongere generaties werden zelfs zonder het vermogen te spotten geboren, dacht ik. Dat Max ironie in mijn teksten hoorde lag meer aan hem dan aan mij.

‘Dat kun je niet weten.’

‘Ik bewonder je. Het is fabelachtig goed. De verborgen boodschap wordt gehoord.’

‘Er is geen verborgen boodschap.’

‘Wij gebruiken je teksten voor onze communicatie. Als ik “Kom naar het plein en zing van de vrede” app, komen vrienden naar een terras in het centrum. En straks zal ik met behulp van jouw telefoon het volgende bericht laten uitgaan: “De avond is gevallen in onze stille tuin.” Dan weten ze dat ik hulp nodig heb.’

Ik laat bijna mijn thee uit mijn handen vallen. Als dat bekend wordt, loop ik nog meer gevaar dan Max.

‘Dat is een rotstreek. Godverdomme, als dat uitkomt...’

‘Je bent onschendbaar. Hij houdt van je.’ Max staat op, loopt door mijn woonkamer en becommentarieert de ruimte met een veelzeggend gebaar, inderdaad een immense gouden kooi, dankzij mijn succes aangeschaft. ‘Ik neem het je niet kwalijk,’ zegt hij. Dat doet hij wel, ik zie het en hoor het. Hij vindt me een opportunist, een collaborateur, al komt hem dat nu toevallig uitstekend uit.

‘Er is vrede,’ zeg ik. ‘Er is rust. Niemand wil meer terug. Ze zijn verlost van de rancune. Ze zijn verlost van de burgeroorlog, van de chaos.’

‘Ja, ik zie ze in de zon zitten, ze spelen, ze zingen en ze barbecueën. Ik zie dat ze fluitend naar hun werk gaan. Ik zie ze elkaar beleefd voorrang geven, de hand opsteken en groeten. De kinderen worden opgevoed met samenzang en lofprijzing. Het is een laagje mierzoet glazuur over een leegte. Vijftig jaar geleden was er een film: *The Truman Show*, waarin een man zonder het te weten opgroeit in een gigantisch decor en een totaal gescript leven leidt. Onze wereld is een Truman Show zonder Truman. Of met alleen maar Trumans. Alles is nep. Alle relaties zijn fake. Iedereen speelt

geluk. Iedereen speelt zo goed geluk dat ze erin zijn gaan geloven.’

‘Dat is niet waar. Mensen zijn echt opgelucht. Je weet toch nog hoe het was?’ zeg ik. Ik heb het koud.

(Hoe het was voordat het netwerk van Engelen met hun handlangers, die Protector, Leider of Leraar werden genoemd, de brandende wereld redde? In puin geschoten steden. Geblakerde auto-wrakken op uitvalswegen. Milities. Smekelingen, de armen om de knieën van soldaten geslagen, de onverschillige kogel door het hoofd. Beelden van een parlement waar machteloze mannen in pakken vergaderen. Een op hol geslagen tank met draaiende geschutskoepel, willekeurig schietend. Mortieren, *flak-flak-flak*, extatische schutters in vrachtwagens. Optochten voorafgegaan door trommelslagers, vaandels met hakenkruisen, kaalgeschoren mannen gewapend met fietskettingen. Plunderende kinderen. Moslimposses. Blaffende luidsprekers met het geluid van hysterische *warlords*, voormalige beurspeculanten. Een vrouwenstem die een klaaglied zingt. Het volk in opstand tegen de elites. Op de Veluwe zijn massagraven ingericht voor politici, rechters, journalisten, schrijvers, geleerden. Dagelijks executies. *Killing fields*. Tribunes voor bezoekers. Bij elke rollende kop een massaal ‘hopla!’.)

‘We leven in een postrevolutionaire tijd. En de verkeerde kant heeft gewonnen,’ zegt Max.

‘De winnaar heeft altijd gelijk.’

‘Dat is een fatalistisch en fataal cliché.’

We staan tegenover elkaar. Ik zie zijn littekens en zijn angst. Hij is helemaal niet zeker van me. Ik ben niet zeker van mezelf. Ik wil huilen of gillen om de spanning op te lossen die hij heeft binnengebracht. Ik draai me om, blind en doof omdat het vanbinnen raast, en zet de televisie aan. Vanwege het late uur is er een licht-erotische spelshow met veel dubbelzinnige grappen en blote tieten. Er zijn geen verliezers. Ik haal diep adem. En nog een keer. Dwing me tot rust.

‘De logeerkamer is aan het eind van de gang,’ zeg ik, belangstelling veinzend voor de show.

‘Je telefoon?’

‘Die krijg je niet. Ik haal morgen wel zo’n wegwerpding voor je.’

‘Die zijn ook geregistreerd.’

‘Maak je geen zorgen.’

Hij aarzelt, durft de gang niet op te gaan, wil me in de gaten blijven houden. We strijden zwijgend, terwijl de televisie doorblaas. Ik voel het touw waarvan we beiden een uiteinde in handen hebben. Het staat strak.

‘Ik ga wel weg,’ zegt hij.

Ik zwijg.

Hij blijft.

(Ik vind aan de rand van een hoop smeulend afval een stuk onbeschadigd katoen, van een doktersjas of zoiets, en in de luwte van een vervallen schuur stelp ik het bloed. Het oog is reddeloos verloren. Brand de wond maar dicht, zegt Max. Goed heet. Ik dek hem toe met mijn jas en ga op zoek naar ijzer. Waar zijn de breinaalden als je ze nodig hebt? Hier en daar gebogen figuren die een uitweg zoeken, spullen meezeulen. Op de achtergrond het grommen van de oorlog. Ik pak een haak waarmee een deur werd opengehouden, houd die langdurig in het vuur en dan tegen zijn oog. Zijn schreeuw gaat op in een explosie een eind verderop, waarvan de hete wind met vonken over ons heen trekt. Mijn haar vat vlam. Ik sla het uit. Blaren op mijn handen. We moeten door, zeg ik. De stad uit.)

Hij gaat naast me zitten en kijkt met me mee naar de oude presentator met veel te witte tanden die voortdurend ondeugend knipoogt en danseresjes in de billen knijpt. Ook deze olijkerd is een favoriet van de Protector Maximus, zoals de officiële titel van onze autocraat luidt.

‘Heb jij nog stiekem oude boeken bewaard?’ vraagt Max.

‘Ik heb er nooit veel gehad. Mijn ouders hadden alles al weggegaan. Heeft ze niet geholpen.’

‘*Fahrenheit 451*. Ook al zo’n film van vroeger. Helemaal werke-

lijkheid geworden. Maar niemand heeft net als in dat verhaal een roman uit zijn hoofd geleerd om het lampje van de beschaving brandend te houden.’ De laatste woorden spreekt hij aanstellerig uit, als een ironisch cliché.

‘Er worden toch nog romans geschreven en digitaal gepubliceerd.’

‘Met keurmerk van de grote Baas, ja.’

‘Ik download ze, maar ik lees ze niet,’ zeg ik naar waarheid. Ze zijn niet te verteren.

‘Ik wel. Het wordt allemaal genoteerd. Hoeveel tijd je aan een boek besteedt. Waar je ophield. Ik moet voorzichtig zijn. Maar op jou rust geen verdenking. Jij bent de geliefde zangeres, jij schrijft zoete teksten. Jij hoeft niet te lezen.’ Hij neemt mijn hand in de zijne en drukt er een kus op. De aanraking trekt een mes van ver-langen door me heen.

‘Er gaat veel dood in mensen,’ zeg ik. ‘Ongemerkt.’

‘Heb je echt geen wijn?’

(Na uren lopen in een grauwe door rook en vuren gepokte duis-ternis komen we bij het huisje aan de plas waar ik met mijn ou-ders mooie zomerdagen doorbracht. Er is niemand. Mijn ouders liggen in een kuil op de Veluwe. De sleutel vind ik nog onder de Keulse pot. Sommige dingen blijven normaal. Een bespottung van de werkelijkheid waarin we leven. Flessenpost uit het verleden. Ik begin te lachen. Max hangt doodmoe tegen de muur aan en strui-kelt naar binnen als ik de deur open. Het ruikt vertrouwd naar vocht en schimmel en naar papa en mama. Ik ben vijftien. Het lachen is huilen. We steken kaarsen aan die altijd klaarstaan voor als de elektriciteit uitvalt. Max vindt een fles whisky, driekwart vol. Papa’s Connemara. Hij drinkt zich bewusteloos om de pijn te stillen. Ik kruip tegen hem aan. Morgen zijn we dood, hoop ik.)

‘Ik heb wat cider. Een vriendin heeft een appelboom.’

‘Mijn god! Cider! Daar moet je een vat van wegwerken om iets te voelen. Kom op met die drank!’

We drinken het troebele, licht gegiste sap. Bij de spelshow mo-

gen de deelnemers een bubbelbad met levende barbies in.

‘Wat willen jullie eigenlijk?’ vraag ik.

‘Rouwen. Ruzie zoeken. Zelf doen. Huilen. Besluiten. Fouten maken. Kiezen. Ongelijk krijgen. Hopen. Vertrouwen. Afwijzen. Net als vroeger.’ Hij neemt mijn gezicht tussen zijn handen. ‘Net als vroeger.’ Ik deins terug voor zijn geschonden kop, getuigenis van dat ‘vroeger’ van hem.

‘Dat wordt telkens oorlog.’

‘Dat zeggen de Engelen en hun handlangers.’

‘Het is waar.’

Hij laat me los. ‘Zelfs als het waar is, kies ik daarvoor.’

‘Je weet niet wat je zegt.’

‘Heb je wat te eten?’

Ik warm een pizza op en probeer me te beheersen. Ongrijpbare flitsen van een nachtmerrie. Van dromen ook. Hoe hooi rook. En de eerste vleug voorjaar. De plannen die we maakten. Wat allemaal kon. Alles was ongewis en groots. Maar we waren kinderen, houd ik mezelf voor. Dat is zoals kinderen denken. Denken kinderen nog zo? Denken ze? De vette pizzapunten ruiken naar onze schooljaren, toen alles nog goed leek en niemand het gerommel aan de horizon wilde horen. Nu geen herinneringen ophalen, zeg ik tegen mezelf.

‘En, wat kunnen jullie doen?’ vraag ik gespeeld opgewekt. Ik zet een bord voor hem neer.

‘Wakker blijven. Herinneren. Vertellen. Denken. Kijken.’

‘Maar wat is jullie doel?’

‘Een dictatuur heeft een houdbaarheidsdatum. Verzet groeit.’

‘En dan staan jullie klaar om de boel over te nemen.’

‘Je gelooft er niet in.’

‘Als jullie er maar in geloven.’

Ik kan niets beginnen met de nostalgie van Max en zijn kompanen. Straks wordt hij uit een vliegtuig gegooid of crepeert hij op een zandplaat met honderd anderen. Opstandig maar improductief. En wat weten wij nu werkelijk van de tijd waarin alles nog ‘goed’ was. Wat was ‘goed’? We moeten diep in het verleden duiken – dat helaas door de Protector ontoegankelijk is gemaakt –

om het moment te vinden waarop ze de afslag namen van beheersbare meningsverschillen naar onvermijdelijke oorlog. En bovendien, stel dat we dat moment vinden, dan hebben we daar nu niets aan.

‘We hebben geduld,’ zegt Max. Hij krabt aan zijn wang. Zijn littekens jeuken. De knikker dreigt eruit te vallen. Hebben papa en mama gezien hoe en wanneer het gebeurde? Wat hebben ze gedaan? Wat konden ze doen? Door Max stel ik mezelf vragen, waar ik geen antwoord op heb. Ik ken de beklemming van de oorlog, de amorele overlevingsdrang, het vege lijf redden zonder na te denken over goed en kwaad, maar ik weet niet hoe het is als moraal nog telt, als je kunt kiezen. Als het erom gaat. Nu zijn mijn keuzes stompzinig beperkt tot de route die ik neem naar het theater, het eten dat ik koop in de supermarkt, de films die ik aanklik op de smart-tv. Ik heb de gedwongen oppervlakkigheid een verademing gevonden. Het is een verademing, verdomme! Max maakt me onzeker.

Na de spelshow komt een herhaling van het dagelijkse nieuwsbulletin. De Protector op bezoek in een seniorencentrum te midden van een schare lachende oude mensen, die de duim omhoogsteken. Hij ziet er gebruind uit en is naar de kapper geweest. Topfit. Niemand kan zijn leeftijd schatten. Daarna een korte impressie van een internationale toogdag, waar de eensgezindheid van het Netwerk wordt gevierd en de eigenheid van iedere natie trots wordt getoond op een gigantische braderie. Applaus alom. Vervolgens een item over natuurbehoud dat automatisch overgaat in de weersverwachting. Dan is het tijd voor de nachtfilm over een gehandicapte jonge vrouw die het geluk vindt. Ik zit er zelf ook in, zing een lied, waarbij de tranen over de wangen van de hoofdrolspeelster rollen. Ik hoor Max naast me steeds zwaarder ademen. Als ik opsta schrikt hij wakker en trekt me snel weer op de bank. ‘Hier blijven.’ We zitten de tranentrekker uit. Bij de volgende film over een mank paard en een kleine jongen val ik in slaap, mijn hoofd op de schouder van Max.